

**بررسی و نقد جامعه شناختی رمان قلب اللیل اثر نجیب محفوظ بر اساس الگوی لوسین
گلدمن**

۱- فاطمه فرخی ۲- شهریار گیتی

۱- دانشجوی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی گرایش زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه
محقق اردبیلی

۲- استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی

Email: fatemefarr15@gmail.com
Email: Giti2721@yahoo.com

چکیده

نقد جامعه شناختی، به بررسی محتوای اثر ادبی و پیوند آن با ساختار جامعه، می پردازد. "گلدمن"، از منتقدان در این عرصه، در سبک "ساختار گرایی تکوینی" به تاثیر متقابل صورت و محتوای اثر ادبی پرداخت. داستان پردازی در مصر، قدمتی بسیار دارد؛ "نجیب محفوظ"، در شکوفایی این فن نقش بسزایی دارد. رمان "قلب اللیل" وی، با شرایط اجتماعی ارتباط دارد. بررسی آن از این دیدگاه؛ باعث نگرشی تازه در شناخت آثارش است. پژوهش حاضر با روش کتابخانه ای، طبق الگوی "گلدمن" آن را بررسی می نماید. از نتایج پژوهش آنست که مولف، از جهان نگری طبقه اجتماعی تاثیر گرفته است.

کلمات کلیدی: رمان عربی، ساختار گرایی تکوینی، لوسین گلدمن، نجیب محفوظ، قلب اللیل

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۱. مقدمه

ادبیات به عنوان یک محصول اجتماعی، همواره بازتاب دغدغه‌ها و دردهای یک جامعه بوده است. در نقد جامعه‌شناختی اثر ادبی از این دیدگاه مورد بحث قرار می‌گیرد؛ که اجتماع و هنرمند و اثر وی با یک یگر رابطه‌ای پویا و غیر قابل تفکیک دارند. تاثیر گروه‌های اجتماعی در آثار هنری از دیرباز مورد توجه ناقدان ادبی بوده است. در این نوع نقد به "رمان" بیش از هر ژانر ادبی دیگر، توجه می‌شود؛ که می‌تواند ساختار جامعه را در خود بازتاب دهد. "لوسین گلدمن" منتقد و فیلسوف رومانی تبار فرانسوی، از پیشگامان برجسته‌ی "مکتب ساختارگرایی تکوینی" است؛ که به نحوه‌ی شکل‌گیری و خلق اثر ادبی و عوامل موثر در ایجاد ویژگی‌های فعلی آن اشاره دارد. از مهم‌ترین هدف‌های این روش، وحدت میان صورت و محتواست که در آن از مفاهیمی همچون: کلیت، جهان‌نگری، آگاهی ممکن، فاعل فرافردی، شخصیت‌پروبلماتیک، پدیده‌ی شیء و وارگی استفاده می‌کند. وی بر این باور است که ساختارهای ادبی با ساختارهای اجتماعی پیوندی عمیق دارند و آثار هنری در "تمامیت" آن بررسی می‌شود و نویسنده به منزله‌ی نماینده‌ی طبقه‌ی خویش، مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن طبقه را مطرح می‌سازد. اندیشه‌های وی به دو شاخه‌ی اصلی "جامعه‌شناسی ادبیات" و "فلسفه" تقسیم می‌شوند؛ ولی بیشترین تاثیر ایشان در زمینه‌ی جامعه‌شناسی ادبیات و به خصوص در "جامعه‌شناسی رمان" است. وی در مجموعه‌ای تحت عنوان "دفاع از جامعه‌شناسی رمان" به خصلت جمعی خلق هنری می‌پردازد. ادبیات داستانی عرب در دوران معاصر همگام با شعر، به داستان توجه می‌کند. تعهد و رسالت برخی نویسندگان مصری و علاقه‌ی مردم به قصه، باعث رهایی تدریجی نهضت قصه‌نویسی و داستان‌پردازی از قید و بند، تکامل و پیشرفت پراکنده می‌شود. "نجیب محفوظ" نویسنده‌ی برجسته در ادبیات داستانی در جهان عرب در قرن بیستم است که در رمان "قلب اللیل" حوادث اجتماعی را بازتاب می‌دهد.

۱.۱ بیان مسئله

ارتباط ادبیات و جامعه، همیشه محل بحث منتقدان بوده است؛ چون محیط ادبی هرگز نمی‌تواند از تاثیر محیط اجتماعی برکنار باشد. "لوسین گلدمن" مهم‌ترین نظریه‌پرداز "جامعه‌شناسی ادبی"، اثر ادبی را بیان نوعی جهان‌نگری می‌داند. در این میان، "رمان" ارتباط خاصی با مسائل اجتماعی دارد. نقد جامعه‌شناختی این ژانر ادبی، از شباهت آن با دنیای بیرون از متن نشات می‌گیرد. اغلب داستان‌های نجیب محفوظ "رنالیستی" است که به تاثیر اجتماع در داستان‌هایش می‌پردازد و رمان‌هایش بازتاب واقعیت‌های اجتماعی است. بنابراین جزو نویسندگانی محسوب می‌شود؛ که آثارش قابلیت بررسی از منظر "نقد جامعه‌شناختی" را داراست. بنابراین می‌توان با نقد و تحلیل مضامین اجتماعی، ارتباط میان آفرینش ادبی و شرایط اجتماعی و تاریخی مصر را تحلیل کنیم تا بدین وسیله به نوعی دیدگاهی جدید در مواجهه با یک اثر ادبی برسیم تا از ورای آن دیدگاه نویسنده نسبت به جامعه خویش نمایان شود و خواننده نسبت به طرز تفکر نویسنده شناخت پیدا کند و با کمک بینش "جامعه‌شناختی" می‌توان با تفسیر علمی و کاربردی از آثار ادبی؛ برای حل مسائل و بحران‌های امروزی از این آثار بهره‌گیری. پژوهش حاضر با روش کتابخانه‌ای و احصاء داده‌ها از طریق کتب، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها در صدد است تا مفاهیم و کلیات جامعه‌شناسی ادبیات و ادبیات داستانی عربی را مورد ارزیابی

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

قرار دهد و ضمن ارائه ی تعریفی از زندگی نجیب محفوظ و شناساندن اثر وی؛ ارتباط محتوای داستان را با مولفه های "لوسین گلدمن" صاحب نظر جامعه شناسی ادبیات، مورد نقد جامعه شناختی قرار دهد.

۲.۱. پرسش های پژوهش

مهم ترین عناصر تشکیل دهنده ی نظریه ی لوسین گلدمن که در این مقاله به کار بسته خواهد شد، کدام است؟

۳.۱. فرضیه های پژوهش

مهم ترین عناصر تشکیل دهنده ی نظریه ی گلدمن در این زمینه تکنیک هایی همچون: جهان نگری، آگاهی ممکن، فاعل فرافردی، ادبیات و طبقات اجتماعی، اختلاف طبقاتی، شخصیت پرولماتیک و شیء وارگی خواهد بود.

۴.۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

توجه به جنبه ی اجتماعی و تاریخی رمان "قلب الیل" بعنوان اثر ادبی ارزشمند، بر اساس نقد ساختار گرایی تکوینی گلدمن، از مهم ترین اهداف این پژوهش است.

۵.۱. پیشینه ی پژوهش

"انعکاس جامعه" در اثر ادبی از جمله مسائل اساسی می باشد که در رشته "ادبیات" و "جامعه شناسی" مورد بررسی قرار می گیرد. در زمینه "نقد جامعه شناختی رمان قلب الیل اثر نجیب محفوظ بر اساس الگوی لوسین گلدمن" هیچ پژوهشی صورت نگرفته است؛ ولی کتاب ها، پایان نامه ها و مقاله هایی به صورت جداگانه با مضمون های گوناگون، در حوزه ی جامعه شناسی ادبیات و به ویژه جامعه شناسی رمان، پژوهش شده است؛ که به ذکر تعدادی از آن ها اکتفا می کنیم:

- ۱- ترجمه کتاب "جامعه، فرهنگ، ادبیات لوسین گلدمن" از محمد جعفر پوینده، ۱۳۸۱.
- ۲- پایان نامه "نقد جامعه شناختی رمان عشق در تبعید بهاء طاهر" از ساناز رسولی شرامین، ۱۳۸۹. در این پژوهش در صدد بوده است نوشته بهاء طاهر نویسنده روشنفکر مصری را مورد نقد جامعه شناختی قرار داده، تا میزان تاثیر اوضاع جامعه بر اثر و توانایی نویسنده را در طرح مشکلات جامعه نمایان سازد.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۳- مقاله "تحلیل جامعه شناختی رمان زقاق المدق اثر نجیب محفوظ" از حسن عبدالهی، امید ایزانلو، ۱۳۹۱. در این پژوهش نویسندگان به بیان آراء جامعه شناختی ناقدان، مطالبی در حوزه ی نقد اجتماعی، بررسی جامعه شناسی رمان از منظر تاثیر و تاثراتی که در پی اوضاع اجتماعی و سیاسی رخ داده است، می پردازند.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱.۲. نقد جامعه شناختی

شیوه ی جامعه شناختی در بررسی ادبیات، روشی سنتی است و هر زمان، اثری با توجه به محیط اجتماعی اش مورد بررسی قرار بگیرد، در حقیقت نقد جامعه شناختی صورت گرفته است (گرین، ۱۳۸۰: ۲۶۸). سابقه ی وجود این دیدگاه در نقد ادبی را می توان در "قرن هجده" یافت و در اواخر قرن نوزدهم ظهور "مکتب واقع گرایی" به گسترش این روش نقد کمک شایانی کرد و تحولات سیاسی و اجتماعی در اوایل "قرن بیستم" باعث نیرو گرفتن این دیدگاه در نقد شد و دیدگاه افرادی همچون "مارکس" و "انگلس" باعث ایجاد شاخه ای از نقد جامعه شناختی به نام "نقد مارکسیستی" شد و نقد جامعه شناختی را بخاطر پرداختن به اوضاع تاریخی دوران زندگی هنرمند، "نقد تاریخی" نامیده اند (میرصادقی، ۱۳۷۷: ۲۶۷ و ۲۶۸). نقد جامعه شناختی، در نقد متون ادبی به ویژه "رمان" یکی از شیوه های کار آمد می باشد و به جست و جوی ارتباط ساختار و محتوای رمان با اوضاع و دگردیسی های جامعه و محیطی که در آن آفریده شده است، می پردازد و چگونگی انعکاس هنرمندانه ی اجتماع در جهان تخیلی اثر ادبی، نقد و تحلیل می شود (غلامحسین زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۷).

۱.۱.۲. پیشینه نقد جامعه شناختی

"ابن خلدون" برای اولین بار در سده ی چهارم میلادی به بررسی پدیده ها و امور اجتماعی پرداخت و قواعدی را بنیان نهاد که توسط غربیان در قرن نوزدهم شکوفا شد و بعدها ذیل عنوان "جامعه شناسی ادبی" بررسی شد (آریان پور، ۱۳۷۸: ۱۲۰). فلاسفه ی یونان همچون "افلاطون" در کتاب "جمهوری" تاثیر شاعر از زندگی را رد می کند و ادبیات را بازتاب دهنده ی بخشی از جامعه می پندارد (هوف، ۱۳۶۵: ۴۴ و ۴۵). "منتسکیو" نخستین فردی بود که در قرن هیجدهم، ارتباطی میان پدیده های اجتماعی ایجاد کرد و به باور وی، میان آثار خلق شده در جامعه با اوضاع جغرافیایی، پیوند محکمی است (ترابی، ۱۳۷۹: ۲۸). از اوایل قرن نوزدهم بررسی رابطه ی میان اثر ادبی و جنبه ی اجتماعی آغاز گردید (سعیدحجازی، ۲۰۰۷: ۵۰) و "مادام دو استال" نخستین اثر را تحت عنوان "ادبیات از منظر پیوندهایش با نهادهای اجتماعی" انتشار داد (فاضلی، ۱۳۷۴: ۱۱۲) و تمام تلاش خود را به بررسی روح ادبیات متوجه ساخت (عبدالحمید الموسی، ۲۰۱۱: ۸۷) و بر تاثیر پذیری آن از نظام اجتماعی صحنه گذاشت (غنیمی هلال، ۲۰۰۱: ۴۲). در قرن بیستم، دیدگاه ها جامع تر شد و به وسیله ی بعضی از شاخه های علوم انسانی همچون: فلسفه، روان شناسی و ادبیات، علم جامعه شناسی تکامل

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

یافت (عسگری، ۱۳۹۴: ۵۹). از معروف ترین منتقدان جامعه شناختی در قرن بیستم، "یان وات"، "فلیپ لوژن"، "لوکاچ" و "مارکس" می باشند (همان: ۶۹). به عقیده ی "لوکاچ" در بررسی اثر باید چگونگی دید نویسنده نسبت به اوضاع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن دوره، مورد توجه باشد (میرزایی، ۱۳۹۴: ۱۴). پس از لوکاچ، "لوسین گلدمن" خصوصیات اجتماعی، تاریخی، شخصی و عاطفی فرد را مورد بررسی قرار می دهد (عسگری، ۱۳۹۴: ۶۹). نقد جامعه شناختی در قرن بیستم، توسط "لوکاچ" و شاگرد وی "لوسین گلدمن" پیشرفت کرد. گلدمن، دیدگاه های جامعه شناسانه ی خود را انسجام بخشید و پژوهش های خود را از "جامعه شناسی ادبیات" به "جامعه شناسی رمان"، محدود کرد (شهبازی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶۷).

۲.۱.۲. نقد جامعه شناختی رمان

جامعه و رمان ارتباطی تنگاتنگ دارند و رمان های "رنالیستی" بازگو کننده ی مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه است؛ که بعنوان "سند تاریخی" می توان تاریخ یک جامعه را به وضوح در آن دید. بنابراین جامعه شناسی رمان، جزئی از جامعه شناسی ادبیات تلقی می شود؛ زیرا رمان، اوضاع جامعه ی عصر را در درونش بازتاب می دهد (میرزایی، ۱۳۹۴: ۱۶). در جامعه شناسی رمان، در وهله ی نخست به توصیف واقعیتی می پردازد؛ که از عرصه ی اجتماع به دنیای رمان آمده است. بررسی پیوند میان محتوا و ساختار ادبی با جامعه، برای منتقد حائز اهمیت است و می توان به پیوند میان متن ادبی و گرایش های فکری و طبقاتی موجود در جامعه دست یافت (رسولی شرامین، ۱۳۹۸: ۳۸). وظیفه ی جامعه شناسی رمان، پیوند میان تجربه های شخصیت های خیالی و فضای خاص تاریخی که سرچشمه ی آن تجربه ها است، می باشد تا بتوان رمان را تاویل جامعه شناسی کرد (قربانی و رکلائی، ۱۳۸۹: ۱۵).

۲.۲. پیدایش رمان در ادبیات داستانی عربی

"شوقی ضیف" در کتاب "الادب العربی المعاصر فی مصر" می گوید: در ادبیات ما داستان چیز کاملاً جدیدی نیست؛ چون در "ادب جاهلی"، داستان های زیادی است که تاریخ اعراب و جنگ هایش از جمله موضوعات آن می باشد (ضیف، بی تا: ۲۰۸). دیدگاه های مختلفی در مورد پیدایش "رمان عربی" است؛ عده ای آن را گونه ای قدیمی می پندارند که از "عصر جاهلی" تا کنون بوده است و عده ای معتقدند که بعد از عصر نهضت پدید آمده است (رسولی شرامین، ۱۳۹۸: ۱۸). اما آنچه مسلم هست این است که رمان در ادبیات عربی در عصرهای گذشته وجود داشته است؛ اما پس از عصر نهضت با سه رویکرد تاریخی، رمانتیک و واقع گرایانه و با فرم و محتوای جدیدش در میان نویسندگان عرب مرسوم شد و به مرور زمان با توجه به نیاز نویسندگان، مسائل اجتماعی در رمان به کار گرفته شد (رسولی شرامین، ۱۳۹۸: ۱۸). به طور کلی عمر "رمان" بیش از دو قرن و نیم است و در ادبیات عربی، نمونه های اولیه ی آن در دهه ی آخر "قرن نوزدهم" پدید آمد (قاسم، ۱۹۸۵: ۳۶).

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۱.۲.۲. پیشینه و جریان رمان مصر

پیشرفت داستان نویسی مصر، به خودی خود صورت نگرفته است؛ مهم ترین عامل آن حمله ی "فرانسه" به مصر است؛ که در سال ۱۹۷۸ به وقوع پیوست و در سال ۱۸۰۱ میلادی پایان یافت و در طول سه سال باعث به لرزش در آمدن "تمدن شرق" و بیداری "مصر" شد و مزایای زیادی برای مصر داشت که مهم ترین صنعت چاپ "بوقان" و تاسیس مدارس و آموزشگاه بود. با روی کار آمدن "محمدعلی پاشا" جوانان مصری برای بهره گیری از علوم و هنر، به اروپا اعزام شدند. وی با استفاده از میراث بر جای مانده ی "ناپلئون" تاریخ مصر را دگرگون ساخت. به طور کلی آغاز حرکت جدید در نگارش نو، اعم از قصه نویسی و مانند آن را می توان تاسیس روزنامه ی "الوقایع المصریه" توسط ایشان در سال ۱۸۲۸ پنداشت. بر این اساس برخورد شرق و غرب تاثیر نیرومندی بر نویسندگی اعراب گذاشت و روزنامه نگاری و چاپ مطبوعات به نشر "ادبیات داستانی اعراب" که متحول شده بود، کمک شایانی کرد (بیگدلی، ۱۳۹۸: ۲۰). برای اینکه زمان پیدایش رمان در کشورهای عربی مطرح شود، باید بگوییم رمان به معنای غربی آن در کشورهای عربی، بعد از جنگ جهانی دوم شکل گرفت و تا پایان هزاره ی دوم به گونه ای با نام "نجیب محفوظ" پیوند خورده است (نجفی حاجیور، ۱۳۹۶: ۴-۶). شخصیت هایی همچون: نجیب محفوظ، توفیق حکیم، محمد حسین هیکل در فرهنگ و اندیشه ی مصر کار آمد هستند. داستان پردازی و قصه نویسی در مصر، قدمت بیشتری نسبت به سایر کشورهای عربی دارد. قصه ی "دو برادر مصری" توسط نویسنده ای ناشناس از جمله ی آن است (پیمان، ۱۳۹۰: ۱۸). داستان نویسی معاصر مصر با داستان "زینب" اولین رمان عربی، نوشته ی "محمد حسین هیکل" در سال ۱۹۱۴ شروع شد و نویسنده به واقعیت های روستاهای مصر، می پردازد (ایزانلو و عبدالهی، ۱۳۹۱: ۱۰۶). رمان "زینب" به عنوان یک اثر پیشگام در مرحله ی فنی شکل گیری هنر داستان نویسی در جهان عرب و اولین رمان نگارش یافته در مصر در دوره ای است که هنوز ساخت و بافت نویسندگی، به معنای امروز آن در زبان و ادبیات عربی رایج نشده است (رضایی و کریمی، ۱۳۹۰: ۲).

۳.۲. گلدمن

"لوسین گلدمن" (۱۹۷۹-۱۹۱۳)، شاگرد "جورج لوکاج" در مکتب "نوهگلیان" نقد مارکسیستی (ایگلتون، ۱۳۸۳: ۵۸)، فیلسوف و منتقد رومانی تبار فرانسوی است؛ که بعنوان بزرگ ترین جامعه شناس ادبیات در "قرن بیستم" محسوب می شود (گلدمن، ۱۳۷۷: ۱۳).

۱.۳.۲. ساختارگرایی تکوینی گلدمن

"ساختارگرایی تکوینی" یعنی بحث و دقت در عناصر به وجود آورنده ی اثر است؛ که به عقیده "گلدمن"، جهان بینی طبقات اجتماعی محسوب می شود و مولف به عنوان نماینده ی یک طبقه ی اجتماعی، جهان بینی همان طبقه را خواه یا ناخواه انعکاس می دهد و درحقیقت، خالق اثر هنری یک فرد نیست؛ بلکه یک طبقه آن را می آفریند (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۹۲). مهم ترین مقوله های اساسی و

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

اصولی اندیشه‌ی گلدمن عبارت است از: کلیت، فاعل فرافردی، آگاهی ممکن، جهان‌نگری، ادبیات و طبقات اجتماعی، شخصیت پروبلماتیک و شیء وارگی است (گلدمن، ۱۳۸۱: ۷۲).

۴.۲. خلاصه‌ی رمان قلب اللیل

رمان "قلب اللیل"، داستان عربی قرن بیستم با موضوع اجتماعی است؛ که از زبان اول شخص روایت می‌شود و مدیر اداره‌ی اوقاف، بعنوان راوی داستان، به شرح ماجرا می‌پردازد. رمان شرح حال ماجراجویی شخصی به نام "جعفر راوی"، قهرمان داستان و تصویرگر دوره‌هایی از زندگی وی است. وی نوه‌ی یکی از ثروتمندان مشهور مصر است که پدر و مادرش را در کودکی از دست می‌دهد. پس از فوت والدینش، او را نزد پدر بزرگش که با والدین او قهر بوده است، می‌فرستند. پدر بزرگ او فردی پایبند به اصول اخلاقی و دین‌دار بود و به سیاست اهمیت می‌داد و طبقات پایین جامعه را قبول نداشت و مخالف ازدواج فرزندان با فقراء بود و این زمینه‌ای برای فروپاشی خانواده وی است و علت قهر و جدایی از والدین جعفر از همین افکار او نشأت می‌گیرد. "جعفر راوی" با کمک پدر بزرگ خویش به دانشگاه "الآزهر" می‌رود و به تدریج با درس خواندن به سبب آشنایی با دنیایی تازه و به دور از سنت، از دنیای دین و نماز و قرآن فاصله می‌گیرد و بخاطر "عشق جنونی" اونسبت به دختری نامناسب، پدر بزرگ ضمن محروم کردن او از ارث، وی را از خانه بیرون می‌کند. با پیوستن به گروه "ارکستر" در منجلاب استعمال مواد مخدر و خوش‌گذرانی با "مروانه کولی" غوطه‌ور می‌شود. بتدریج با کم‌رنگ شدن عشق جنونی، به این نتیجه می‌رسد که دیگر از زندگی مشترک با "مروانه" هیچ سعادت‌ی برایش باقی نمانده است و به فکر طلاق می‌افتد. بعد از مدتی با زنی به نام "هدی صدیق" آشنا می‌شود. ایشان بانویی ثروتمند، سن دار، محترمه و شریف بود. اهل منطق، فلسفه و سیاست بود و تمایل داشت "جعفر" دانشگاه را از سر بگیرد و با دنیای متمدن و امروزی آشنا شود. اما زندگی با "هدی صدیق" نیز دوام نیافت. به وسیله‌ی دوستش "محمد شکرون"، نسبت به "هدی" و استادش "سعد کبیر" بدگمان می‌شود. با استاد خود در زمینه‌ی مسایل سیاسی، به جر و بحث می‌پردازند و در نهایت به طور ناخواسته استادش را به قتل می‌رساند و راهی زندان می‌شود. پس از آزادی از زندان متوجه تغییرات زیادی می‌شود. خانه‌ی پدر بزرگ در یکی از حملات هوایی دشمن، بمباران شده بود و پدر بزرگ تمام اموال خود را وقف امور خیریه کرده بود. "جعفر" بی‌کس و آواره در عالم بی‌خبری از زن و فرزندان خود هست و جایی برای ماندن ندارد. با فهمیدن این ماجرا که ارثی برای وی نمانده است راهی امور خیریه می‌شود تا ارث وقفی پدر بزرگش را پس بگیرد. "نجیب محفوظ" در رمان "قلب اللیل" فروپاشی خانواده‌های سنتی و تقابل سنت و مدرنیته را بیان می‌کند. در قرن بیستم در مصر مفهوم‌هایی همچون: استقلال و آزادی آن‌هم در بستر اندیشه‌های مدرن، نمایان می‌شود. این رمان با اینکه در لفافه‌ی احساس و عشق پیچش یافته است؛ ولی رمانی سیاسی-اجتماعی می‌باشد.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۵.۲. نقد جامعه شناختی رمان بر اساس الگوی گلدمن

۱.۵.۲. کلیت

مقوله ی "کلیت" بر تارک آثار "لوکاچ" و "لوسین گلدمن" می درخشد (گلدمن، ۱۳۸۱: ۲۵). "گلدمن" اثر هنری را یک کلیت یکپارچه می داند (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۹۸). براین اساس اثر ادبی نه تنها مستقل از جامعه نیست؛ بلکه متعلق به جامعه و زیر بنایی از افکار و جهان نگری طبقه، در جامعه است (شمس، ۱۳۹۸: ۳۷). گفت و گوی "جعفر راوی" با استادش "سعد کبیر": "انک تتوهم انک صاحب مذهب مافیضی، اجتماعی، سیاسی، آن ای مذهب خلیق بان یستغرق عمراً کاملاً فی تکوینه" (محفوظ، ۱۹۷۵: ۱۰۹). ترجمه: "تو متوهمی که صاحب مکتب متافیزیکی، اجتماعی، سیاسی هستی. برای ایجاد یک مکتب خوب، یک عمر کار لازم است" (محفوظ، ۱۳۹۱: ۱۰۹). براساس نظریه ی "کلیت" گلدمن، رمان ارتباط محکمی با جامعه دارد و ساختار آن با ساختار جامعه شباهت دارد. در رمان "قلب اللیل" اوضاع سیاسی و اجتماعی جامعه نمود پیدا می کند و سیر داستان از طریق گفت و گو میان شخصیت های داستان پیش می رود. "نجیب محفوظ" در ساختاری زیبا و موثر، عنصر "گفت و گو" را در حالت "دیالوگ" و "مونولوگ" به کار می برد.

۲.۵.۲. فاعل فرافرادی (جمعی)

فاعل های جمعی که در جامعه زندگی می کنند، همچون: صنف های شغلی، خانواده، انجمن ها و گروه های دوستانه، خالق اصلی آثار ادبی محسوب می شوند (شیرزاده، ۱۳۹۶: ۲۷). "گلدمن" با صراحت تمام، فاعل آفرینش های فرهنگی و هنری را نه یک فرد؛ بلکه جهان بینی یک جمع تلقی می کند؛ که در نهایت توسط یک فرد، با انسجام و شکل هنری ویژه نمایان می شود (عسگری حسنگلو، ۱۳۸۷: ۵۶). بنابراین "دین" و دیگر نهادهای اجتماعی بعنوان "فاعل فرافرادی" هستند. در این جا به تشریح "دین" اکتفا می کنیم: "فهی تخاطب الله فی سمانه، و تخاطب الانیباء و الملائکه، کما تخاطب حتی الجن و الطیر و الجماد و الموتی" (محفوظ، ۱۹۷۵: ۱۷). ترجمه: "او با خدا، پیامبران و فرشتگان حرف می زد. حتی با جن ها، پرندهگان و اجسام و مردگان حرف می زد" (محفوظ، ۱۳۹۱: ۱۹). با توجه به دیدگاه "گلدمن" نویسنده ی هر طبقه، تفکرات گروه خویش را در اثر نمایان می سازد و بر این اساس می توان "فاعل" یک اثر را ساختار جمعی پنداشت. متون ادبی از جمله "رمان"، بعنوان متون مهمی برای آشنایی با عقاید دینی و مذهبی است. "نجیب محفوظ" در عین توصیف عادات مذهبی، به تعصبات شایع و باورهای خرافی اشاره می کند.

۳.۵.۲. آگاهی ممکن

آگاهی طبقاتی یا آگاهی ممکن یک طبقه ی اجتماعی، یک جهان بینی را تشکیل می دهد و امکان دارد به وجه فلسفه، مذهب، هنر یا ادبیات مطرح شود (گلدمن، ۱۳۶۹: ۷۳). "پرولتاریا" طبقه ای است که آگاهی ممکن او، بیش از همه به واقعیت نزدیک هست

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

(گلدمن، ۱۳۸۱: ۴۷). "فقلتُ غاضباً: جميع المذاهب اخذ و عطا. سعد کبيرقال: سمک لبن تمر هندی! ماذا تنوی آن تفعل؟ ساکون جميعه او حزباً" (محمفوظ، ۱۹۷۵: ۱۰۴ و ۱۰۵). ترجمه: "با عصبانیت گفتم: تمام مکتب ها دکانی بیش نیستند. سعد کبير گفت: شیر تو شیره! می خواهی چکار کنی؟ جمعیت و حزبی تاسیس می کنم" (محمفوظ، ۱۳۹۱: ۱۰۴ و ۱۰۵). "نجیب محفوظ" با توصیف شرایط جامعه، برای نجات مصر نسبت به مردم، امیدوار است تا با انقلاب خود در چنین مسیری قدم بگذارند. وی نمود جدال ها و تعارض های حاصل از مواجهه ی فرهنگی-اجتماعی را به شکلی بارز در رمان "قلب اللیل" نمود می سازد. بسیاری از آرمان ها، از قول شخصیت ها بیان می شود و امید نجات را به وسیله ی "آگاهی جمعی" مردم نسبت به شرایط موجود جامعه و تفکیک خوب از بد می داند. بر اساس دیدگاه "گلدمن" هنگامی که "آگاهی ممکن" یک طبقه ی اجتماعی به حداکثر خود برسد، باعث شکل گیری جهان بینی و تمایز طبقات اجتماعی از هم خواهد شد.

۴.۵.۲. جهان نگری

"جهان نگری" مجموعه ی اندیشه هایی است؛ که موجب پیوند افراد طبقه و اعضای گروه می شود و آن ها را از طبقه یا گروه دیگر، تفکیک می کند (شیرزاده و خمسه، ۱۳۹۷: ۱۶۶). "و وصلتُ الی اولی النتائج، و هی آن نظامنا الاجتماعی غیر معقول، ظالم، و انه مسئول عن اداوتنا من الفقر و الجهل و المرض" (محمفوظ، ۱۹۷۵: ۱۰۱). ترجمه: "به نتایج اولیه رسیدم که نظام اجتماعی ما منطقی نیست و مسئول بیماری هایی مثل فقر، جهل و بیماری است" (محمفوظ، ۱۳۹۱: ۱۰۱). بر اساس دیدگاه "گلدمن" هر اثر ادبی برجسته، در برگیرنده ی "جهان نگری" گروه است و نویسنده کارگزار این "جهان نگری" است. به باور "گلدمن" شرایط جامعه با تاثیر گذاری بر روی فرد منجر می شود تا نویسنده به منزله ی فردی آگاه نسبت به طبقه ی اجتماعی، تصورات و چالش های طبقه ی خود را مطرح کند. در این میان "نجیب محفوظ" در جایگاه یک فرد آگاه نسبت به مسائل جامعه در صدد است تا دیدگاه حاکم بر کشورش را مطرح کند و با تبیین عواطف قهرمان داستان "جعفر راوی" می خواهد احساساتی که توسط طبقه ی متوسط در شرایط اجتماعی متفاوت تجربه شده است را مطرح سازد. ساختار متن به نحوی است؛ که به وسیله ی "جعفر راوی" بسیاری از مشکلات جامعه بیان می شود و او بر سر بسیاری از ارزش ها، دچار تعارض شده است.

۵.۵.۲. ادبیات و طبقات اجتماعی

"گلدمن" معتقد است، میان ساختار طبقه ی اجتماعی و ساختار ادبی، همخوانی موجود است و نویسنده نماینده ی آن طبقه خاص است و در بررسی اثر بایستی جامعه ای که اثر در آن پدید آمده است، مورد مطالعه واقع شود. در این شیوه، مفهوم و روش تفکری، وجود مستقل ندارد و تنها در پیوند با اجتماع فهمیده می شود. برای همین علت، "گلدمن" آفریننده ی اثر ادبی را فرد تلقی نمی کند؛ بلکه محصول یک گروه می داند (شمس، ۱۳۹۸: ۴۶). "فقد اخذتني أُمی ذات یوم لزیاره قبر أبي بین قبور الفقراء المكشوفه فی العراء" (محمفوظ، ۱۹۷۵: ۱۸). ترجمه: "یک روز مادرم مرا به زیارت قبر پدرم که میان قبور فقرا در هوای آزاد قرار داشت، برد" (محمفوظ، ۱۳۹۱: ۲۰). "نجیب محفوظ" مسائل و مشکلات جامعه و نگرانی طبقات متوسط و فقیر جامعه را نمایان می سازد و بعنوان یک نویسنده ای

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

که از طبقه ی روشنفکر و تحصیل کرده است؛ برای مطابقت دادن دیدگاه جامعه شناسی با ساختار ادبی "رمان"، زندگی طبقات مختلف را بهتر ترسیم کرده است و اوضاع جامعه ی خود را به نحوی زیبا در معرض نمایش قرار می دهد. بر اساس عقیده ی "گلدمن"، یک اثر ادبی زمانی موفق خواهد شد که ویژگی طبقه ای باشد که نویسنده متعلق به آن است. "فوق کل ذی علم علیم" (محموظ، ۱۹۷۵: ۱۹). ترجمه: "داناتر از هر دانایی وجود دارد" (محموظ، ۱۳۹۱: ۲۱). کاربرد مولفه هایی همچون ضرب المثل، عبارات کنایی و تشبیهات ساده و عامیانه در رمان، باعث نزدیکی زبان "نجیب محفوظ"، به زبان مردم کوچه و بازار شده است. جمله ی مذکور معادل این ضرب المثل دست بالای دست بسیار است، می باشد و کاربرد آن در این رمان نشانگر تمایل نویسنده به فرهنگ عامه است.

۶.۵.۲. شخصیت پروبلماتیک

قهرمان "پروبلماتیک" از اصطلاحات معروف "گلدمن" است؛ که در جهانی تباه و بیپهوده، در پی ارزش های دور از دسترس است. او پیوسته در حال مخالفت و انتقاد است و چنین تضادی میان جامعه و ایشان، در نهایت منجر به انزوا یا مرگ وی می شود (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۹۷). "انها اسره عریقه فی الثراء و الدین و لعلی أنا اول صلوک فیها!" (محموظ، ۱۹۷۵: ۳۱). ترجمه: "این خانواده دین دار و ثروتمند بودند و شاید من اولین بینوای آنم!" (محموظ، ۱۳۹۱: ۳۳). با توجه به دیدگاه "گلدمن" در این جا قهرمان رمان، فردی بی آینده، مسئله دار، معترض و پرمشکل است؛ که در جهانی تباه در پی ارزش های کیفی و اصیل انسانی است؛ که به خاطر مخالفت با جامعه ی تباه خود به عنوان شخصی "پروبلماتیک" معرفی می شود. "نجیب محفوظ" در قالب رمان، بعضی از پیامدها همچون فروپاشی خانواده و بحران روحی اشخاص را توصیف می کند.

۷.۵.۲. شیء وارگی

"گلدمن" پدیده ی "شیء وارگی" را به ازای "بُت وارگی" تحلیل کرد. تسلط بر افراد در دنیای سرمایه داری به گونه ای است که آن ها را به اشیاء مبدل ساخت و به دنیای منفعل محدود کرد. نهادها و مناسبات انسانی نیز تحت نفوذ این ارزش باختگی و تباهی شد (گلدمن، ۱۳۶۹: ۳۱۵). "لقد نظرت الی عینی الفتاه فاقتحمنی المجنون الکامل" (محموظ، ۱۹۷۵: ۴۷). ترجمه: "به چشمان دختر نگاه کردم و به مجنونی کامل تبدیل شدم" (محموظ، ۱۳۹۱: ۴۹). "نجیب محفوظ" با توصیف شخصیت ها به وسیله ی ظاهر و قیافه و لباس و اندام به این مطلب اشاره دارد که فضایل اخلاقی، هنرمندی، والا منشی دخترها و به طور کلی انسان ها خیلی کم مورد اهتمام بوده است و به منزله ی "کالاهایی" خیلی زیبا، قابلیت خرید و فروش دارند. با توصیف سیمای زن همچون کالایی لوکس، به استفاده ی ابزاری از انسان ها و "شیء وارگی" اشاره می کند.

صحبت های "محمد شکرون" به هنگام خواستگاری از "مروانه" با پدر ایشان که می گفت: اخلاق و کار برای ما هیچ اهمیتی ندارد: "بکل ایجاز نرید کریمتکم علی سنه الله و رسوله. فضحک العجوز و قال عشره جنبهات فی یدی هذه" (محموظ، ۱۹۷۵: ۶۰ و ۶۱). ترجمه: "مختصر و مفید بگم، ما دختر شما را طبق سنت خدا و پیامبر می خواهیم. پیرمرد خندید و گفت: ده لیره توی دستم بگذارید" (محموظ، ۱۳۹۱: ۶۳). ده لیره مساوی ازدواج "جعفر راوی" با "مروانه کولی" است. در فرهنگ طبقات فرودست، زن ها تبدیل به شیء

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

یا وسیله ای می شوند که برای برطرف کردن نیازهای خانواده؛ شخصیت و هویت آنان نادیده گرفته می شود. شخصیت "مروانه" کاملاً نماد پدیده ی "شیء وارگی" در الگوی "گلدمن" است. "نجیب محفوظ" بعنوان نماینده ای از طبقه ی خویش، با معرفی چنین تیپ شخصیتی؛ درصدد بیان اصول و عقاید جامعه ی خویش است؛ که پول همه ی اهداف آنان می شود.

۲.۶. نجیب محفوظ عبدالعزیز السیلمی

"نجیب محفوظ" متولد ۱۱ دسامبر ۱۹۱۱ در محله ی جمالیه ی قاهره بود (داوری، ۱۳۹۵: ۳۴) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۶) (محفوظ، ۱۹۹۰: ۱). وی در اوت ۲۰۰۶ در سن ۹۵ سالگی در نتیجه ی حمله ی قلبی در قاهره وفات یافت. تحصیلات ابتدایی خود را در قاهره (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۴۲) در سال ۱۹۱۹ شروع کرد و در سال ۱۹۳۰ موفق به کسب دیپلم شد و به خواندن فلسفه پرداخت. خانواده ی او جزو طبقه ی متوسط بود. "محمد عطیه" در این مورد می گوید: "نجیب محفوظ خود، بازتاب طبقه ی متوسط است؛ همان ها که نقش مهمی در جنبش ملی مصر ایفا کردند" (عطیه، ۱۹۹۷: ۵۳). وی کار ادبی را از همان کودکی با دوباره نویسی داستان هایی که خوانده بود، شروع کرد (محفوظ، ۱۳۷۹: ۱۴ و ۱۵). وی در سن ۱۷ سالگی به نوشتن داستان کوتاه، اهتمام ورزید (نظام تهرانی و واعظ، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

۳. نتیجه گیری

رمان های اجتماعی بیش از آثار دیگر می توانند؛ بستری مناسب برای بازتاب حوادث و واقعیت های جامعه باشند. رمان "قلب اللیل" بعنوان اثری "رئالیستی"، نتیجه ی شواهد و تجربیات "نجیب محفوظ" است. وی فرهنگ، افکار، اعتقادات، آداب و رسوم و زندگی اجتماعی مصر در قرن بیستم را بصورت ساده مطرح می سازد. مطابق با دیدگاه "گلدمن"، رمان از درون اقدار مختلف جامعه شکل می گیرد. وی نه تنها نقش نویسنده را در آفرینش ادبی نادیده نمی گیرد؛ بلکه او را بعنوان نماینده ی طبقه اش می شناساند؛ که در انسجام و شکل اثر موثر است و نقش میانجی دارد. نهادهای اجتماعی همچون: خانواده، دین و ... جزو عوامل فرافردی هستند؛ که نویسنده با نبوغ و تحلیل خود در بیان مقولات اجتماعی به آن قوت می بخشد. به طور کلی نتیجه می گیریم که این رمان به سبب برخورداری از ساختار اجتماعی با عناصر دیدگاه "گلدمن" کاملاً مطابقت دارد. "گلدمن" در شیوه ی "ساختارگرایی تکوینی" بر این عقیده بود؛ که مولفه های اجتماعی در اثر ادبی بازتاب می یابد؛ که در این رمان کاملاً نمود پیدا کرده است و این تحقیق نشان می دهد که این اثر انعکاس دهنده ی عناصر اجتماعی زمانه ی خویش است و به لحاظ جامعه شناختی دارای اهمیت است که در این پژوهش به آن پرداختیم.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۴. منابع و مآخذ

۱.۴. منابع فارسی

الف) کتاب ها:

- آریان پور، امیرحسین، (۱۳۷۸)، درباره ی جامعه شناسی هنر، نشر گسترده.
- ایگلتون، تری، (۱۳۸۳)، مارکسیسم و نقد ادبی، مترجم: اکبر معصوم بیگی، چ اول، تهران، نشر دیگر.
- ترابی، علی اکبر، (۱۳۷۹)، جامعه شناسی هنر و ادبیات: مثلث هنر، تبریز، نشر فروغ آزادی.
- شمیسا، سیروس، (۱۳۸۸)، نقد ادبی، چ سوم، تهران، نشر میترا.
- گرین، ویلفرد. ارل لیبر، لی مورگان. جان ویلینگهم، (۱۳۸۰)، مبانی نقد ادبی، مترجم: فرزانه طاهری، چ دوم، تهران، نشر نیلوفر.
- گلدمن، لوسین، (۱۳۶۹)، نقد ساختارگرایی تکوینی، مترجم: محمد غیائی، چ اول، تهران، نشر بزرگ مهر.
- _____ و [دیگران]، (۱۳۷۷)، در آمدی بر جامعه شناسی ادبیات، مترجم: محمد جعفر پوینده، چ اول، تهران، نقش جهان.
- _____، ۱۳۸۱، کانت و فلسفه ی معاصر، مترجم: پرویز بابایی، چ اول، تهران، نشر نگاه.
- میرصادقی، جمال. میرصادقی، میمنت، (۱۳۷۷)، واژه نامه ی هنر داستان نویسی؛ فرهنگ تفصیلی اصطلاحات ادبیات داستانی، چ اول، تهران، نشر کتاب مهناز.
- محموظ، نجیب، (۱۳۷۹)، موعظه ی شیطان و چند داستان کوتاه، مترجم: محمد جواهر کلام، چ اول، تهران، نشر شادگان.
- _____، (۱۳۸۰)، دزد و سگ ها، مترجم: بهمن زارانی، چ پنجم، تهران، نقش ققنوس.
- _____، (۱۳۹۱)، دل شب، مترجم: کاظم آل یاسین، چ اول، شاهین شهر، نشر کاظم آل یاسین.
- هوف، گرام گلدن، (۱۳۶۵)، گفتاری درباره ی نقد، مترجم: نسرین پروینی، تهران، نشر امیر کبیر.
- هال، ورنان، (۱۳۷۹)، تاریخچه ی نقد ادبی، مترجم: احمد همتی، چ اول، تهران، نشر روزنه.
- ب) پایان نامه ها:
- بیگدلی، حمید، (۱۳۹۸)، بررسی مقایسه ای تقابل فرهنگ شرق و غرب در ادبیات داستانی معاصر عرب (مورد پژوهشی عصفور من الشرق و الحی اللاتینی)، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: علیرضا شیخی، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، وزارت علوم و تحقیقات و فناوری دانشگاه بین المللی امام خمینی رحمه الله علیه.
- پیمان، فاطمه، (۱۳۹۰)، تحلیل عناصر داستان "بین القصرین" نجیب محفوظ، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: محسن سیفی، دانشکده ی علوم انسانی، دانشگاه کاشان.
- داوری، زهره، (۱۳۹۵)، تحلیل روان شناختی شخصیت در رمان های نجیب محفوظ بر مبنای تئوری کارن هورنای، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: علی اصغر حبیبی، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل.
- رسولی شرامین، ساناز، (۱۳۹۸)، نقد جامعه شناختی رمان "عشق در تبعید" بهاء طاهر، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: مهین حاجی زاده، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان تبریز.
- شمس، ثریا، (۱۳۸۹)، بررسی محتوایی "عرس الزین" اثر طیب الصالح از منظر نقد اجتماعی با توجه به نظریه ی لوسین گلدمن، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: حسین ابویسانی، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

شیرزاده، نسربین، (۱۳۹۶)، تحلیل جامعه شناختی رمان "سهم من" با تکیه بر نظریات لوسین گلدمن، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما: شروین خمسه، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

عسگری، آزاده، (۱۳۹۴)، نقد جامعه شناختی رمان "السكریه"، اثر نجیب محفوظ از دیدگاه لوسین گلدمن، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: مصطفی پارسایی پور، دانشکده ی علوم انسانی، دانشگاه بین المللی امام خمینی رحمه الله علیه.

قربانی ورکلائی، معصومه، (۱۳۸۹)، نقد جامعه شناختی بر رمان "شوهر آهو خانم" اثر محمد علی افغانی، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما: مریم خلیلی جهان تیغ، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

میرزائی، فاطمه، (۱۳۹۴)، نقد جامعه شناختی رمان "زمستان ۶۲" اثر اسماعیل فصیح بر اساس نقد تکوینی، کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما: مهیود فاضلی، دانشکده ی ادبیات، زبان ها و تاریخ، دانشگاه الزهراء.

نحفی حاجیور، مهران، (۱۳۹۶)، بررسی و تحلیل یاس فلسفی و اجتماعی نویسندگان قرن بیستم عرب با تاکید بر سه رمان عربی؛ "ارض النفاق"، "حین ترکنا الجسر" و "الاعترافات"، دکتری تخصصی، زبان و ادبیات عربی، استاد راهنما: علی نظری، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان.

ج) مقالات:

ایزائلو، امید. عبداللهی، حسن، (۱۳۹۱)، تحلیل جامعه شناختی رمان "زقاق المدق" از نجیب محفوظ، پ ۶/۶، شماره ی ۴، پژوهش نامه ی نقد عربی، صص ۱۲۶-۱۰۶، آذر.

رضایی، غلام عباس. کریمی، شرافت، (۱۳۹۰)، بررسی و نقد "زینب"، "مناظر"، و "اخلاق ریفیه"، نخستین رمان معاصر عربی، سال ۲، شماره ی ۱، فصل نامه ی پژوهشی نقد ادب معاصر عربی، صص ۱-۳۱.

شیرزاده، نسربین. شروین، خمسه، (۱۳۹۷)، تحلیل جامعه شناختی رمان "سهم من" با تکیه بر نظریات لوسین گلدمن، شماره ی ۳۶، فصل نامه ی تخصصی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی، صص ۱۷۹-۱۶۱.

شهبازی و دیگران، (۱۳۹۳)، نقد ساختارگرایی تکوینی رمان "همسایه" اثر محمود، پیاپی ۷، سال ۲، شماره ی ۳، فصل نامه ی تخصصی مطالعات داستانی، صص ۶۷-۹۱.

عسگری حسنگلو، عسگر، (۱۳۷۸)، سیر نظریه های نقد جامعه شناختی ادبیات، شماره ی ۴، ادب پژوهشی، صص ۶۳-۴۳، زمستان و بهار.

غلامحسین زاده و دیگران، (۱۳۹۱)، نقد جامعه شناختی رمان "هزار خانه خواب و اختناق"، شماره ی ۵۲، فصلنامه ی متن پژوهی ادبی، صص ۳۶-۷، تابستان.

فاضلی، نعمت الله، (۱۳۷۴)، در آمدی بر جامعه شناسی هنر و ادبیات، شماره ی ۷ و ۸، فصل نامه ی علوم اجتماعی دانشگاه علامه، صص ۱۳۲-۱۰۸، پاییز و زمستان.

۲.۴ منابع عربی

الف) کتاب ها:

رضایی، ابوالفضل. ضیغمی، علی، (۱۳۸۹)، الوجیز فی تاریخ الادب العربی، چ دوم، تهران، نشر جهاد دانشگاهی.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

- سعید حجازی، سمیر، (۲۰۰۷)، القضايا النقد الادبی المعاصر، الطبعة الاولى، قاهره، دار الآفاق العربيه.
ضیف، شوقی، (بی تا)، الادب العربی المعاصر فی مصر، الطبعة العاشر، قاهره، دارالمعارف.
عطیه، احمد محمد، (۱۹۹۷)، مع نجیب محفوظ، بیروت، دارالجبل.
عبدالحمید الموسی، أنور، (۲۰۱۱)، علم الاجتماع الادبی (... منهج "سوسیولوجی" فی القراءه و النقد)، الطبعة الاولى، بیروت، دار النهضه العربيه.
غنیمی هلال، محمد، (۲۰۰۱)، الادب المقارن، الطبعة الثانيه، قاهره، نهضه المصر للطباعه و النشر و التوزيع.
قاسم، سبزا، (۱۹۸۵)، بناء الروایه، الطبعة الاولى، بیروت، دار التنویر.
محفوظ، نجیب، (۱۹۷۵)، قلب الليل، الطبعة الاولى ۲۰۰۶، طبعه دارالشروق الرابعه ۲۰۱۵، القاهره-مصر، دارالشرق.
_____، (۱۹۹۰)، حول الثقافه و التعليم، الطبعة الاولى، قاهره، الدار المصریه اللبنايه.
نظام تهرانی، نادر. سعید، واعظ، (۱۳۸۷)، شذرات من النظم و النشر فی العصر الحديث، ج دوم، تهران، نشر دانشگاه علامه طباطبائی.